

Kuinka ihmisoikeuksia suojellaan ilmasto- oikeudenkäynneissä?

KIRJOITTAJA	Terhi Raikas
TIETEENALA	yhteiskuntatieteet
TARKEMPI TIETEENALA	oikeustiede
ARTIKKELIN KIELI	ruotsi, suomi
MILLÄ KIELELLÄ TUTKIJA TEKEE VIERAILUJA	englanti, ruotsi, suomi
MILLE OPPITUNNILLE SOPII	yhteiskuntaoppi
MIHIN MODUULEIHIN SOPII	FI2, FI3, YH4
AVAINSANAT	ihmisoikeudet, ilmasto-oikeudenkäynti
PERUSTUU ARTIKKELIIN	Raikas, Terhi. "Miljöorganisationerna försvarar de mänskliga rättigheterna: granskning av klimaträttegångar i Finland, Sverige och Norge." <i>Nordisk Administrativt Tidskrift</i> . 101, nr 2 (2024) Tillgänglig: https://doi.org/10.7577/nat.5957 .

Maailmassa on käyty yhteensä jo yli 2000 ilmasto-oikeudenkäyntiä. Näistä monissa puolustetaan ihmisoikeuksia. Artikkelissa kerrotaan, millaisia ihmisoikeuksiin liittyviä teemoja Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa käydyissä ilmasto-oikeudenkäynneissä on käsitelty.

Johdanto

Ilmasto sääntelee ja tuottaa tasapainon maapallon ja ihmiskunnan elämää ylläpitävien elementtien – ilman, maan ja veden – välillä. Ilmastonmuutokset ovat sinänsä luonnollisia, mutta teollisella aikakaudella ne ovat johtuneet ihmisen toiminnasta ja muodostaneet maailmanlaajuisia ongelmia. Näiden ongelmien vuoksi ilmastonmuutoksesta on tullut merkittävä poliittinen ja yhteiskunnallinen ongelma, jota käsitellään nykyisin myös oikeuskäytännössä.

Ilmasto-oikeudenkäynnit ovat olleet viime vuosina tärkeitä ilmastonmuutoksen kasvaneen merkityksen vuoksi. Ilmasto-oikeudenkäyntien lukumäärä on noussut voimakkaimmin erilaisten kansainvälisten ilmasosopimusten jälkeen: ilmasto-oikeudenkäyntejä on käyty yhteensä jo yli 2000, ja niitä on käsitelty lukuisissa eri tuomioistuimissa.

Monessa näistä oikeudenkäynneistä **ihmisoikeuksilla** on suuri merkitys, koska ilmastonmuutos uhkaa niitä monin eri tavoin.

Ilmasto-oikeudenkäynnit ovat nykyisin merkittävä osa ilmastoaktivismia. Ison osan ilmasto-oikeudenkäynneistä käynnistävät **ympäristöjärjestöt**. Niiden lisäksi monissa oikeudenkäynneissä aloittajana on myös yksityishenkilöitä, jotka voivat käynnistää oikeudenkäyntejä joko yksin tai yhdessä järjestöjen kanssa. Ympäristöjärjestöillä ja yksittäisillä aktiivisilla ja ympäristötietoisilla kansalaisilla on täten merkittävä rooli myös ilmastoon ja ympäristöön sidoksissa olevien ihmisoikeuksien ajamisessa.

Tässä artikkelissa analysoin Pohjoismaissa käydyissä ilmasto-oikeudenkäynneissä esiin nousseita ihmisoikeuskysymyksiä.

Miten tutkimus tehtiin?

Toteutin tutkimuksen vertailemalla Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa käytyjä ympäristöjärjestöjen ilmasto-oikeudenkäyntejä. Tutkimuksessa keskityin siihen, millaisia ihmisoikeuskysymyksiä näiden maiden ilmasto-oikeudenkäynneissä oli esiintynyt. Esiin nostettiin niitä ihmisoikeuksia, joita kyseisten maiden ilmasto-oikeudenkäynneissä on käsitelty. Tanskassa ja Islannissa ei ole ollut ilmasto-oikeudenkäyntejä, joissa olisi käsitelty ihmisoikeuksia, joten kaikkia Pohjoismaita ei otettu tutkimukseen mukaan.

Oikeusvertailun tarkoituksena on etsiä eroja ja yhtäläisyyksiä eri maiden lainsäädännön ja oikeustapauksien välillä. Pidemmälle menevän tutkimuksen avulla pyritään ymmärtämään syitä erojen ja yhtäläisyyksien taustalla. Yhtäläisyydet ja erot voivat liittyä vertailtavien maiden historiaan, kulttuuriin ja perinteisiin. Joskus taustalla on ihan vain sattuma: jotain tiettyä aihetta ei ole vielä käsitelty jossain maassa. Tässä artikkelissa toteutin oikeusvertailun tarkastelemalla Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa käytyjä ilmasto-oikeudenkäyntejä ja katsomalla, millaisia ihmisoikeuskysymyksiä niissä oli nousset esiin.

Mitä tutkimuksessa löydettiin?

Tutkimuksen tuloksena tein nämä 3 päähavaintoa:

1. Ilmasto-oikeudenkäynteihin liittyy monia haasteita

Ihmisoikeuksiin puuttuminen ilmasto-oikeudenkäynneissä on melko haasteellista siksi, että ei ole olemassa selkeää oikeudellista määritelmää sille, mitä ilmasto-oikeudenkäynneillä oikeastaan tarkoitetaan. Ilmasto-oikeudenkäyntejä voidaan kuvailla tuomioistuinten menettelyiksi, joissa käsitellään tieteen kannalta olennaisia oikeudellisia ja tapauskohtaisia kysymyksiä. Ilmastonmuutokseen ja siihen sopeutumiseen liittyvien ilmiöiden ilmasto-oikeudenkäyntien tarkempi oikeudellinen määrittely olisikin olennaista ilmastonmuutoksen ja luontokadon kaltaisten ilmiöiden hallinnan kannalta.

Ilmasto-oikeudenkäynneissä on joitain ongelmia myös niiden politisoituneen luonteen seurauksena. Kirjallisuudessa on arvosteltu sitä, että ilmasto-oikeudenkäynnit poliittisia toimijoita vastaan rikkovat **vallan kolmijako-oppia**, joka on perustavanlaatuinen osa demokraattista yhteiskuntaa. Suomen korkein hallinto-oikeus (KHO) on todennut, että lasten ja tulevien sukupolvien ihmis- ja perusoikeuksien turvaaminen muodostaa poikkeuksen, eikä täten ilmasto-oikeudenkäyntien vallan kolmijako-opille aiheuttamia ongelmia voida pitää merkityksellisinä. Poikkeus on tärkeä, sillä ilmastonmuutos aiheuttaa ongelmia lukuisille tärkeille ihmisoikeuksille.

2. Oikeudenkäynneissä suojellaan monenlaisia ihmisoikeuksia

1.

Ilmastonmuutos uhkaa elämää. Esimerkiksi merkittävässä alankomaalaisessa *Urgenda*-tapauksessa päätettiin, että ilmastonmuutos muodostaa uhan elämälle. Oikeutta elämään pidetään absoluuttisena. Oikeus elämään osoittaa, kuinka ympäristöjärjestöt ja muut ympäristöaktivistit voivat lisätä tietoisuutta ympäristön- ja ilmastosuojelun lisäksi myös tärkeistä ihmisoikeuskysymyksistä.

Lasten, nuorten ja tulevien sukupolvien oikeudet ovat myös tärkeitä ilmasto-oikeudenkäynneissä: kansainvälisesti tarkasteltuna heidän oikeuksiaan käsitellään eniten ilmasto-oikeudenkäynneissä. Lasten oikeuksien suojelussa tärkeää on suojella lasten hyvinvointia ja erityisesti heidän oikeuttaan elämään sekä perhe- ja yksityiselämän kunnioitukseen. Näitä oikeuksia suojellaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 ja 8 artiklassa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on nykyään ”vihreämpi”: sen oikeuskäytännössä on paljon tapauksia, jotka ovat käsitelleet ympäristöasioita.

Lasten, nuorten ja tulevien sukupolvien oikeuksia suojellaan myös lasten oikeuksien sopimuksella, joka annettiin YK:ssa vuonna 1989. Lapsilla ja nuorilla on Suomessa valitusoikeus ilmastoasioissa ilmastolain mukaan. Suomen ensimmäisessä ilmasto-oikeudenkäynnissä (KHO 2023:62) katsottiin, että ilmastonmuutos uhkaa nykyisten ja tulevien sukupolvien elinolosuhteita maapallolla. Tällä hetkellä Suomessa on käynnissä uusi ympäristöjärjestöjen käynnistämä ilmasto-oikeudenkäynti.

Myös puhdasta, terveellistä ja kestävästä ympäristöstä koskevan oikeuden turvaaminen on merkityksellinen osa ilmasto-oikeudenkäyntejä. Oikeutta ympäristöön käsittelevät oikeudenkäynnit ovat tyypillisempiä globaalien etelän valtioissa, mutta tällaisia oikeudenkäyntejä esiintyy myös esimerkiksi Pohjoismaissa. Oikeus ympäristöön nousi esiin myös Suomen ensimmäisessä ilmasto-oikeudenkäynnissä.

Muita ilmasto-oikeudenkäyntien kannalta olennaisia oikeuksia ovat oikeudet terveyteen, työhön, omaisuuteen ja lisäksi ruokaan, veteen ja asumiseen. Toistaiseksi nimenomaisesti näihin oikeuksiin keskittyviä oikeudenkäyntejä ei ole käyty Pohjoismaissa.

Lisäksi erillinen ihmisoikeuskysymys, johon ilmastonmuutos vaikuttaa vahvasti, on alkuperäiskansojen perinteinen elämäntyyli. Ilmastonmuutoksella on vaikutuksensa myös saamelaisten kohdalla, ja niinpä saamelaistaustaisia

aktivisteja on osallistunut esimerkiksi Norjassa käytyihin ilmasto-oikeudenkäynteihin, joiden aiheena on ollut öljynporaus.

3. Yrityksiä on vaikea laittaa vastuuseen ilmatorikkomuksista

Yrityksiä vastaan nostetuissa ilmasto-oikeudenkäynneissä ihmisoikeuskysymyksiä on haasteellista ottaa esiin. Perinteisesti ihmisoikeuksista vastuussa ovat olleet vain valtiolliset toimijat. Vaikka yritykset sivuuttavat ihmisoikeuskysymyksiä, kansainvälinen ihmisoikeuslainsäädäntö pääsääntöisesti velvoittaa niiden sijaan valtioita.

Tätä voidaan pitää ilmasto-oikeudenkäyntien merkittävänä puutteena. Yritykset tuottavat maapallon kasvihuonekaasupäästöistä valtaosan, vaikka niiden edellytetään ottavan toiminnassaan huomioon siitä syntyvät ilmasto-vaikutukset. Yrityksiä vastaan käynnistettyjen ilmasto-oikeudenkäyntien määrä on kasvanut viime vuosina. Kokonaisuus huomioon ottaen yrityksiä vastaan käydyissä ilmasto-oikeudenkäynneissä tulisi voida tulevaisuudessa vedota paremmin myös ihmisoikeuskysymyksiin.

Ihmisoikeuksien huomioon ottamista ilmasto-oikeudenkäynneissä parantaa varsinkin EU:n **yritysvastuudirektiivi**, joka kattaa sekä ympäristövastuun että ihmisoikeuskysymykset. Yritysvastuudirektiivi tukee muun muassa sitä, että yritysten vastuullisuutta voidaan paremmin valvoa Euroopan unionin alueella. Tämä tarkoittaa sitä, että jatkossa myös ympäristöjärjestöillä ja yksittäisillä kansalaisilla on paremmat mahdollisuudet vaatia yrityksiä kantamaan vastuunsa ilmastonmuutoksen ja ihmisoikeuksien kaltaisissa kysymyksissä.

Lopuksi

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että ihmisoikeuksia nostetaan entistä enemmän esiin ilmastokysymyksissä. Tämä osoittaa, että ilmastonsuojeluun satsataan nimenomaisesti ihmisten tarpeiden perusteella. Koska ilmasto-oikeudenkäynnit ovat aihepiirinä melko uusi, niiden kasvihuonekaasupäästöjä vähentävä vaikutus ja merkitys merkittävimpien ympäristöön sidoksissa olevien ihmisoikeuksien toteutumiselle voidaan arvioida kokonaisvaltaisesti ja tehokkaasti vasta pidemmällä tähtäimellä. Jo nyt voidaan kuitenkin ymmärtää, että ilmasto-oikeudenkäynnit ovat tärkeä osa ilmaston- ja ympäristönsuojelua.

KIRJOITTAJA

Terhi Raikas on Vaasan yliopiston tohtoriopiskelija ja ympäristöalan juristi sekä kiertotalouden diplomi-insinööri. Hänen keväällä 2025 valmistuva väitöskirjansa käsittelee ympäristöjärjestöjen roolia Suomen lainsäädännössä. Väitöskirjan aihe valikoitui, koska Terhi on pitkän linjan järjestöaktiivi ja toiminut noin 30 järjestön hallituksessa tai järjestölehden toimituksessa.

KYSYMYKSIÄ POHDITTAVAKSI

1. Miten ihmisoikeudet liittyvät ilmastomuutokseen?
2. Millaisia ihmisoikeuksia ilmasto-oikeudenkäynneissä käsitellään?
3. Mikä on artikkelin tutkimusmenetelmä?
4. Millaisia haasteita ja puutteita ilmasto-oikeudenkäynteihin liittyy?

TERMISTÖ

Ihmisoikeudet: Ihmisoikeudet ovat kaikille ihmisille kuuluvia oikeuksia, joita Euroopassa turvaa esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimus.

Ilmasto-oikeudenkäynti: Ilmasto-oikeudenkäyntejä ovat sellaiset oikeudenkäynnit, joissa oikeudenkäynnin aihe liittyy jotenkin ilmastoon. Useimmiten ilmasto-oikeudenkäynnin käynnistää jokin järjestö tai ryhmä kansalaisia, valtiota tai yritystä vastaan.

Oikeusvertailu: Oikeusvertailu on oikeustieteen tutkimusmenetelmä, jossa vertaillaan eri maiden lainsäädäntöä ja oikeustapauksia keskenään.

Ympäristöjärjestö: Ympäristöjärjestöt ovat rekisteröityneitä yhdistyksiä, jotka ajavat ympäristön etua toiminnassaan. Ympäristöjärjestöjen lisäksi on olemassa myös rekisteröimättömiä ympäristöliikkeitä.

Yritysvastuudirektiivi: Euroopan unionin tekemä säädös, jolla pyritään saamaan isot yritykset tekemään toiminnastaan ympäristöllisesti, ihmisoikeudellisesti ja taloudellisesti vastuullista.

Vallan kolmijako-oppi: Vallan kolmijako-opissa pidetään erillään lainsäädäntövalta (eduskunta), toimeenpanovalta (hallitus) ja tuomiovalta (oikeuslaitos) vallan väärinkäytön estämiseksi.